

Definíciók

Biológiai v. eliminációs felezési idő (Biological half-life)

Az az időtartam, amely alatt az anyavegyület vagy a metabolit koncentrációja a felére csökken a szervezetben v. adott folyadékterben (leggyakrabban a plazmában). Befolyásolhatja pl. a dózis nagysága, a kor, az egyének közötti különbség, protein kötődés, betegségek stb.

Biliáris recirkuláció (Biliary recycling)

Az a jelenség, melynek során az epével kiválasztott farmakon a duodénumba jutva újra képes felszívódni a szisztémás keringésbe és ezzel egy recirkulációs folyamatban vesz részt.

Vérátfolyási sebesség (Blood flow rate)

A vér szerveken át történő áramlási sebessége. Általában ml/100 g szerv-tömeg/perc dimenzióval jellemezhető. A sebesség értéke változhat pihenés, munka, vagy sportolás közben.

Kompartment (Compartment)

Egy hipotetikus vízteret jelent, mely adott térfogattal és koncentrációval jellemezhető és kifejezi a szervezet azon folyadékterének összességét, ahol a beadást követően a farmakon egyenletesen eloszlik. Jelentősége elsősorban a farmakokinetikai kompartment modellek számítása esetén van.

Központi kompartment (Central compartment)

Jelenti a szervezet azon folyadékterének összességét, melyben a hatóanyag-koncentrációja megegyezik a szisztémás keringésben mért értékkel, amely folyadékter (vér, plazma) a központi kompartment részét képezi.

Diurnális variáció (Diurnal variation)

A cirkadián ritmus által vezérelt periodikus változás, melynek időtartama kb. 24 óra és a változást a szervezeten kívüli faktorok irányítják. Ilyenek pl. a fény és sötétség, melyeket szinkronizáló faktoroknak is neveznek.

Adagolási rend (Dosage regimen)

Jelenti a dózis és az adagolási időintervallum összehangolását a terápia idejére a legjobb terápiás hatás kifejtése, ill. az egyensúlyi vérszint fenntartása érdekében.

Koncentráció grádiens (Concentration gradient)

A biológiai (vagy szimulált) membrán két oldala között fennálló koncentráció különbséget jelenti, mely hajtóereje lehet a passzív diffúziós folyamatoknak.

Görbe alatti terület (AUC, Area under curve)

A felszívódott és a szisztémás keringésbe jutott hatóanyag mennyiség jellemzésére szolgáló érték. A vérszint vs idő görbe alatti terület integráltját jelenti, mely megadható $t=0$ időponttól adott vagy végtelen időtartamig ($AUC_{0 \rightarrow t}$; $AUC_{0 \rightarrow \infty}$; $AUC_{rest} = AUC_{t \rightarrow \infty}$). Mértékegysége: koncentráció x idő, pl. ng x h/ml.

Klinikai farmakokinetika (Clinical Pharmacokinetics)

A farmakokinetika törvényszerűségeinek alkalmazása hospitalizált egészséges önkénteseken vagy betegeken a biztonságos és hatékony gyógyszerelés kialakítására, vizsgálatára, valamint az optimalizált terápia elérésére.

Kreatinin klirensz (Creatinine clearance)

A vizeletben kiválasztott kreatinin és a plazmában mérhető kreatinin értékének hányadosa. Mutatószáma a veseműködésnek, mivel bizonyos betegségekben értéke csökkenhet (pl. beszűkült veseműködés).

Enzim indukció (Enzyme induction)

A vegyület gyorsabb metabolizációs átalakulását előidéző folyamat, mely a CYP enzim által végzett enzimátikus átalakulás sebességét befolyásolja (növeli) anélkül, hogy az enzim mennyisége változna. Ismerünk *auto-indukciót* (a molekula a saját átalakulását katalizálja), *keresztindukciót* (a molekula más anyag és a saját metabolizációját egyaránt gyorsítja) és *idegen indukciót* (a molekula másik anyag átalakulását befolyásolja anélkül, hogy saját metabolizációs sebessége változna).

Cirkadián ritmus (Circadian rhythm)

Az ún. biológiai óra által szabályozott, 24 órás, periódikus változás, mely az endogén anyagok periódikus változása által vezérelt.

Kiválasztás (Elimination, excretion)

Kiválasztás alatt a farmakonnak a központi keringésből (elimináció), ill. a szervezetből való végleges kiürülését (exkrécio) értjük bármilyen eliminációs út (vizelet, széklet, kilélegzett levegő, verejték, könny, anyatej stb) révén.

Clearance (Clearance)

Jelenti azt a hipotetikus plazma térfogatot, mely időegység alatt megtisztul a farmakontól az eliminációs mechanizmus révén. Mértékegysége: ml/perc, l/óra. ($Cl = DF/AUC_{0 \rightarrow \infty}$)

Flip-flop modell (Flip-flop model)

Az a modell, ha a felszívódás folyamata valamilyen okból lassabb, mint a kiválasztás, kiürülés (disztribúció) lépése. Példa: extrém módon nyújtott hatóanyag-felszabadulási készítmény.

Perifériás kompartment (Peripheral compartment)

Az élő szervezet azon víztereinek összessége, melybe a centrális (központi) kompartmentből következik be a farmakon megoszlása. A megoszlási folyamat időt igényel és egyensúlyra vezet.

Homeosztázis (Homeostasis)

Az egészséges szervezet természetes belső egyensúlyi állapota.

Első májáteramlás (Hepatic first-pass effect)

Az enterálisan alkalmazott hatóanyag átalakulást szenvedhet mielőtt a felszívódás helyéről a szisztémás keringésbe kerül. Erre esélyt ad, hogy a hatóanyag a GI traktusból a portális vénán át először a májba jut. „First-pass effect” egyéb megnyilvánulása lehet a bélfalban történő metabolizmus is.

Lokális hatás

Amennyiben a hatóanyag nem kerül be a szisztémás keringésbe, így hatása az adott kívánt helyen (pl. bőrön, gyomorban, testüregben, szervben) érvényesül.

Fenntartó dózis

Többszöri adagolás során a kezdeti dózis, vagy a kezelés korábbi adagjaival beállított illetve biztosított vérszint (egyensúlyi v. steady state)/hatás fenntartására alkalmazzuk.

Intravaszkuláris adagolás

A gyógyszert közvetlenül az érpályába, illetve a véráramba alkalmazva (pl. leggyakrabban iv.) juttatjuk be a szervezetbe.

Extravaszkuláris adagolás

A gyógyszert nem közvetlenül az érpályába illetve véráramba történő alkalmazással juttatjuk be a szervezetbe, így a hatóanyag transzport illetve felszívódás révén jut el a hatás helyére.

Egyszeri adagolás

Akkor beszélhetünk egyszeri adagolásról, ha a hatóanyag és/vagy metabolitjainak szervezetből történő teljes eliminációja után kerül sor csak a következő adag alkalmazására.

Fehérje kötődés

A vegyület plazmaproteinekhez (általában albuminhoz, savas α_1 -glikoproteinhez-AGP, ritkán globulinokhoz) vagy más szöveti fehérjéhez történő reverzibilis kötődése egyensúlyra vezető folyamat révén. Más vegyületek, amelyek nagyobb affinitással rendelkeznek az adott fehérjével szemben, leszoríthatják a fehérjéhez korábban kötődött vegyületet (hatóanyag és/vagy metabolit). Az erős fehérjekötődés (>95%) a gyógyszerinterakciók kialakulásának gyakori oka. Csak a szabad formátumban levő hatóanyag juthat el a receptorhoz illetve fejtheti ki hatását.

Hibrid állandó

Látszólagos hibrid sebességi állandó (α -megoszlási sebességi konstans és β -eliminációs sebességi konstans), amely egy vagy több ún. mikrokonstansból tevődik össze.

Nem-lineáris kinetika

A hatóanyag farmakokinetikáját (felszívódást, megoszlást, metabolizmust, kiválasztást) jellemző paraméterek nem lineárisan követik a dózis megváltoztatását. Általában valamilyen telíthető folyamatra (pl. enzimatis metabolizmus telítődése), illetve telíthető fiziológias mechanizmusra vezethető vissza.

Generikus gyógyszerkészítmény

A generikus gyógyszerkészítmény a 2001/83 EC direktíva szerint olyan gyógyszertermék, amely a referens termékkel azonos a hatóanyag(ok) minőségi és mennyiségi összetétele és a gyógyszerforma vonatkozásában, valamint amelynek bioekvivalenciáját a referens készítménnyel szemben vizsgálatok során igazolták. Egy hatóanyag különböző sói, észterei, izomerjei, vagy izomerjeinek keveréke, komplexei, származékai mindaddig ugyanazt a hatóanyagot jelentik, amíg azok az ártalmatlanságot és/vagy hatékonyságot érintő tulajdonságaikban nem mutatnak jelentős különbséget.

Megjegyzés: megkülönböztetve létezik a generikus hatóanyag fogalma, amely általában a szabadalom lejártá után az általánosan hozzáférhető, azaz gyógyszerkészítményekben iparjogvédelmi korlátozások nélkül alkalmazható hatóanyagot jelenti.

Bioekvivalencia

Két gyógyszerkészítmény akkor tekinthető bioekvivalensnek, ha

- egymással gyógyszerészetileg egyenértékűek vagy egymásnak gyógyszerészeti alternatívái,
- azonos moláris dózisban való alkalmazásukat követően biohasznosulásuk oly mértékben hasonló, hogy hatásuk alapvetően azonos mind a hatékonyság és ártalmatlanság szempontjából.

Orális alkalmazás

Tágabb értelemben olyan alkalmazási mód, amikor a gyógyszer *orálisan*, tehát a szájba juttatva kerül alkalmazásra. Szűkebb értelemben érdemes megkülönböztetni a szájon át (perorális v. per os) és szájüregbeni (orális) alkalmazásmódot. Szűkebb értelemben az orális alkalmazás pl. a bukkális, szublingvális, perlingvális adagolásmód, amikor a hatóanyag a szájüregben lokálisan hat vagy a szájnyálkahártyán keresztül szívódik fel. Ezzel szemben a hatóanyag per os alkalmazásánál lenyelés után a GI traktusból szívódhat fel.

Diszpozíció

A hatóanyag koncentrációjának csökkenése a központi kompartmentben a más kompartmentbe történő megoszlásnak, az eliminációnak és/vagy metabolizmusnak tulajdoníthatóan.

Egyensúlyi állapot (steady state)

Többszöri adagolás során a hatóanyag szervezetbeni egyensúlyi állapota, amikor a hatóanyag inputja és outputja egyensúlyban van. A hatóanyag koncentrációja maximális ($C_{\max,ss}$) és minimális ($C_{\min,ss}$) értékek között ingadozik az adagolási időközöknek (τ) megfelelően.

Látszólagos megoszlási térfogat (V_d)

Látszólagos folyadékterefogat, amelyet a hatóanyagnak adott folyadékterben elért koncentrációja alapján az alkalmazási móddal összefüggő farmakokinetikai paraméterek (pl. D , F , $AUC_{0-\infty}$, β) figyelembevételével határozhatunk meg (l. képletek).

Michaelis-Menten kinetika

Az enzimreakció kinetikájának sebessége (V) arányos az enzim-szubsztrát koncentrációjával. azaz maximális szubsztrátkoncentráció (S) esetén észlelt maximális reakciósebesség ($V_{\max}$) arányos az összes enzimkoncentrációval (E), mivel ilyenkor minden enzim gyakorlatilag a szubsztráttal van lekötvve. K_M az a szubsztrátkoncentráció, amelynél a reakció sebessége éppen a fele a maximális reakciósebességnek:

$$K_M = [S] \left(\frac{V_{\max}}{V} - 1 \right)$$

ha $V = \frac{V_{\max}}{2}$, akkor $K_M = [S]$

Abszolút biológiai hasznosíthatóság:

A dózisnak az a hányada, amely a szisztémás keringésbe eljut. A hatóanyag felszívódásának mértéke (F ; F_{Abs}) mindig i.v. alkalmazott referenssel összehasonlítva kerül meghatározásra:

$$F = \frac{AUC_{0-\infty,po}}{AUC_{0-\infty,iv}} * 100 ;$$

$$F = \frac{AUC_{0-\infty,p.o.} * D_{iv.}}{AUC_{0-\infty,iv} * D_{p.o.}}$$

Relatív biológiai hasznosíthatóság:

A hatóanyag felszívódásának mértéke (F_{Rel}) általában ugyanazon alkalmazásmódú, de nem i.v. alkalmazott referenssel összehasonlítva:

$$F_{Rel} = \frac{AUC_{0-\infty,oral2}}{AUC_{0-\infty,oral1}} * 100 ;$$

$$F_{Rel} = \frac{AUC_{0-\infty,teszt}}{AUC_{0-\infty,referens}} * 100$$

Látszólagos megoszlási hányados (oktanol/víz megoszlási hányados)

Egy hatóanyag egyensúlyi koncentrációinak aránya a lipoid (pl. oktanol) és víz (pl. pH=7,4 puffer) fázisok közötti megoszlás után, figyelmen kívül hagyva a disszociációt vagy asszociációt bármelyik fázisban. Értékével becsülhető a felszívódás folyamata.